

УДК 75.071.1(438)«20»Козакевич
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-13>

Ольга ДЕНИСЮК,
orcid.org/0000-0002-8196-8608
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури
(Київ, Україна) olyadenysiuk@gmail.com

Ганна ХАБАЗ,
orcid.org/0000-0003-3489-0526
студентка II курсу магістратури факультету теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури
(Київ, Україна) hanna.khabaz@naoma.edu.ua

АРХІТЕКТУРА ЛЮДСЬКОГО ТІЛА У ТВОРЧОСТІ ПОЛЬСЬКОГО КОНЦЕПТУАЛІСТА ЯРОСЛАВА КОЗАКЕВИЧА

У статті розглянуто основні теоретичні концепції польського митця Ярослава Козакевича, через призму його праць «Геометрія інтер'єру» та «Анатомія космосу». Творчість багатьох польських сучасних митців залишається сьогодні ще малодослідженою, чим визначається актуальність теми. Метою даної статті є вивчення мистецьких творів, ідей та концепцій польського концептуаліста Я. Козакевича, творчість та теоретичні напрацювання якого є маловідомими українському мистецькому загалу. У своїх концепціях Я. Козакевич ставить під сумнів антропометричний характер Вітрувіанської людини як традиційної парадигми архітектури, виявляє аналогію між людським тілом і природним світом та пропонує органічну парадигму. У статті робиться спроба узагальнити та проаналізувати думки художника про його візуальні проекти та не архітектурні споруди, які люди часто вважають «нездійсненими».

У статті також подано короткий аналіз робіт художника, створених на стику мистецтва, науки та архітектури. Авторами досліджується художньо-архітектурний проєкт «Марс», який є мистецьким проєктом омолодження землі, врослого травою гігантського аурікула. На конкретних прикладах аналізуються також і останні твори та виставки Я. Козакевича. У статті передусім акцентується увага на творчості Я. Козакевича у спробі знайти баланс між міським життям, архітектурою та екологією. Цей пошук привів його до утопічних архітектурних та екологічних мистецьких проєктів, метою яких є створення групової дискусії в рамках архітектурної та екологічної сфер. Автори вважають, що зусиллями саме таких концептуалістів як Я. Козакевич зароджується мистецтво майбутнього, в якому межі різних видів мистецтва будуть розмитими й основною ознакою якого стане можливість відобразити людську сутність у найрізноманітніших проявах.

Ключові слова: архітектура, концептуальне мистецтво, Ярослав Козакевич, геометрія інтер'єру, польський художник.

Olga DENYSIUK,
orcid.org/0000-0002-8196-8608
Candidate of Art History,
Associate Professor at the Department of Theory and History of Art
National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) olyadenysiuk@gmail.com

Hanna KHABAZ,
orcid.org/0000-0003-3489-0526
student of the 2nd year of the master's degree at the Faculty of Theory and History of Art
National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) hanna.khabaz@naoma.edu.ua

THE ARCHITECTURE OF THE HUMAN BODY IN THE WORKS OF A POLISH CONCEPTUAL ARTIST JAROSLAW KOZAKIEWICZ

The article examines the main theoretical concepts of the Polish conceptual artist Jaroslaw Kozakiewicz, namely "Geometry of the interior" and "Anatomy of space". The creativity of many contemporary Polish artists remains unexplored for Ukrainian art connoisseurs. The purpose of the article is to study the works of art, ideas and concepts

of the Polish conceptualist J. Kozakiewicz, whose work and theoretical works are little known to the Ukrainian artistic community. However, his theoretical and practical work can be basic for use and reinterpretation by Ukrainian artists and researchers. In his concepts, Kozakiewicz questions the anthropometric nature of the Vitruvian man as a traditional paradigm of architecture, reveals an analogy between the human body and the natural world, and proposes an organic paradigm. The article reveals the artist's thoughts about his visual projects and non-architectural structures that people often consider "impossible". Offered a brief analysis of the artist's works, created at the intersection of art, science and architecture, is provided. The authors investigate the artistic architectural project "Mars", which is an artistic project of rejuvenating the earth, a giant auricle overgrown with grass. The latest works and exhibitions of J. Kozakiewicz are also analyzed using specific examples. So, the article primarily focuses on the work of J. Kozakiewicz in an attempt to find a balance between urban life, architecture and ecology. This search led him to utopian architectural and environmental art projects that aim to create a group discussion within the architectural and environmental spheres. It is through the efforts of such conceptualists as Ya. Kozakevych that the future art is born, in which there will be no clear division between its various types and the main feature of which will be the ability to reflect the human essence in the most diverse forms.

Key words: architecture, conceptual art, Jaroslav Kozakiewicz, interior geometry, Polish artist.

Постановка проблеми. Починаючи з епохи античності, архітектори, створюючи свої шедеври, використовували пропорції людського тіла. Ще відомий античний архітектор Вітрувій у своєму трактаті «Десять книг про архітектуру» визначав саме красу людського тіла однією із першоснов архітектури (Kozakiewicz, 2017: 8). На його думку, пропорції будь-якої будівлі мають бути співвідносні з пропорціями частин людського тіла. Та за часів Середньовіччя подібну логіку повністю відкидали, адже тіло вважали вмістилищем гріха і все тілесне намагалися ігнорувати.

Епоха Відродження це часи, коли гуманізм повертає людині центральне місце у світі, повертає замилювання красою людського тіла. Тоді й з'являється «Вітрувіанська людина» Леонардо да Вінчі (1490) – ідеальна чоловіча постать, що символізує внутрішню симетрію людського тіла. Надалі саме цю методику використовував Ле Корбузьє для створення шкали пропорцій – Модулор, яка істотно вплинула на архітектурну естетику ХХ століття. Проте нині більшість архітекторів не використовують співвідношення «золотого перетину» як усталену норму в будівництві.

У сучасному мистецтві зовсім небагато художників та архітекторів вивчають механіку функціонування щоб застосовувати ці пропорції у своїх творах (Rykwert, 2017). Серед тих, хто продовжує традиції Вітрувія та Ле Корбузьє, можна назвати польського митця Ярослава Козакевича.

Актуальність дослідження. Будь яке сучасне мистецтво априорі є актуальним, адже створюється в нинішньому часі й, відображає реалії сьогодення. Творчість сучасних художників східної Європи потребує детальнішого вивчення, адже в багатьох сферах життя Україна й українці намагаються наслідувати процеси, що вже відбулися, наприклад, в Польщі. Тема творчого доробку та концепцій Я. Козакевича є вельми актуальною на даний час, адже творчість цього художника є мало відомою навіть у вузьких колах мистецтвознавців

не тільки України, але і, власне, Польщі. Проте його теоретичні та практичні напрацювання можуть бути базовими для використання та переосмислення митцями та дослідниками.

Аналіз досліджень. На сьогодні, творчість багатьох польських сучасних митців, у тому числі і Я. Козакевича, залишаються білою плямою для українських поціновувачів мистецтва. На тлі зростаючих та тісних нинішніх культурно-мистецьких україно-польських взаємин, доволі відчутним і надалі залишається брак інформації про сучасне мистецтво Польщі, зокрема, очевидна відсутність фахових мистецтвознавчих статей чи наукових розвідок, присвячених польському актуальному мистецтву. Саме це спричинило при написанні даної роботи використання виключно польських джерел – друковані та онлайн-видання, зокрема таких авторів, як П. Цембринська, Р. Кайя, К. Червінська, О. Войткевич та інших, а також теоретичних праць самого художника та каталогів його робіт.

У статті «Architektura w opozycji – obiekt estetycznej adoracji» кураторка багатьох мистецьких вистав О. Войткевич розглядає, зокрема й на прикладах робіт Я. Козакевича, поняття «Анархітектури», аналізує походження цього терміну та описує сфери його використання сучасними польськими митцями (Wojtkiewicz, 2019). У статті П. Цембринської, аналізується творчий доробок митця, розкриваються основні концепції митця, джерела їх виникнення та хронологію розвитку (Cembrzyńska).

У матеріалах конференції «Wzajemne przenikanie architektury i rzeźby we współczesnych koncepcjach kształtowania przestrzeni publicznej» було надруковано інтерв'ю Я. Козакевича, в якому митець наголошує на важливості створення віртуальних проєктів і аналізує їх роль у поживленні архітектурних дискусій (KaJa, 2008).

Мета статті – вивчення мистецьких творів, ідей та концепцій польського концептуаліста Я. Коза-

кевича, творчість та теоретичні напрацювання якого є маловідомі широкому мистецькому загалу.

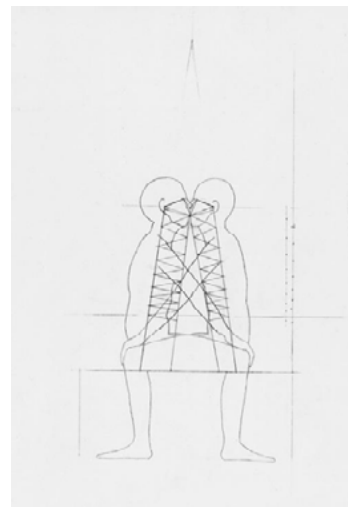
Виклад основного матеріалу. Ярослав Козакевич (1961 р. н.) – відомий польський художник, скульптор за фахом. Закінчив Варшавську академію мистецтв у 1989 році. У 1985-1988 роках навчався у Нью Йорку (The Cooper Union for the Advancement of Science and Art – авт.).

Будучи творцем концептуальних скульптур та інсталяцій, митець є лауреатом багатьох національних та зарубіжних конкурсів. У 2003 році він отримав першу премію на конкурсі з розвитку постіндустріальних територій у німецькому Боксберзі («Проект Марс»), в 2006 році представляв Польщу на Венеційському архітектурному бієнале з утопічним проектом «Трансфер» (Сумер). У 2015 р. художник отримав срібну медаль «За заслуги перед культурою» – Gloria Artis (відзнака присуджена Міністром культури та національної спадщини Польщі – авт.). Наразі Я. Козакевич має ступінь доктора і працює в Академії образотворчих мистецтв у Варшаві, де керує кафедрою художніх практик та міждисциплінарною майстернею дизайну.

Значним інноваційним внеском Я. Козакевича в архітектурну теорію та практику є інтерпретація ним доробку Вітрувія – митець ставить під сумнів антропометричну природу Вітрувіанської людини як традиційної парадигми архітектури і натомість пропонує органічну парадигму, «геометрію інтер'єру», де простір визначається лініями, що з'єднують отвори тіла, відповідальні за життєві функції. (Kozakiewicz, 2017: 8). Він ставить під сумнів також межі між архітектурою і скульптурою, між культурою і природою. Адже сучасній людині вже недоступна та ідеалістична первозданна природа, якою захоплювалися митці середньовіччя та античності. На місці лісів тепер радше парки, замість полів здебільшого красуються газони. Створений людиною пейзаж, хоч і є рукотворним та запланованим, відображає уявлення сучасної людини про природу. Модерні парки поєднують в собі місто і природу, архітектуру і скульптуру.

В основі поняття «геометрія інтер'єру» Я. Козакевича лежить переконання, що людина цілісно інтегрована з простором, в якому вона живе (Cembrzyńska). Художник будує свої архітектурні споруди шляхом з'єднання ліній, що виходять з природних отворів тіла, які відповідають за життєдіяльність: зір, слух, дихання, живлення, відтворення та виділення. «Геометрія інтер'єру» – це, іншими словами, геометрія, отримана з середини тіла.

Першим архітектурним проектом для реалізації концепції «геометрії інтер'єру» стала «Вежа кохання» (Іл. 1). Творіння митця поєднує в собі два протилежних концепти – хмарочос і парк. «Вежа кохання» – оксиморон, поєднання неможливого, хмарочос-парк, зелень посеред гамірного мегаполісу. Щоб вирішити злободенну проблему повернення сучасної людини до природнього середовища, Я. Козакевич намагається знайти точки дотику між людським тілом і архітектурою. Конструкція складається з пари дванадцятигранників, виконаних на основі моделей тіл, з'єднаних поцілунком, а розміщення зелених терас всередині «Вежі кохання» співвідноситься із структурою ДНК (Cembrzyńska).

Іл. 1а. Ярослав Козакевич, Вежа кохання, 2004, олівець, папір

Іл. 1б. Ярослав Козакевич, Вежа кохання, 2004, Модель: пластик, сталь, масштаб 1:400

Його наступна концепція – «Анатомія космосу», започаткована у 2012 році, розвиває і доповнює уявлення про «геометрію інтер'єру». Тут Я. Козакевича вже цікавить не тільки архітектура людського тіла, а людина як соціальна істота, що перебуває в русі, взаємодіє з іншими, «олюднює простір».

Іл. 2. Ярослав Козакевич, Кисневі вежі, 2005 р., архітектурна модель, пластик, масштаб 1:100

Один із найцікавіших проєктів Я. Козакевича – «Кисневі вежі» (Іл. 2), макет якого зараз експонується в оновленій експозиції галереї польського мистецтва у Національному музеї Кракова (XX + XXI wiek, 2021). Проєкт створений для сучасного мегаполісу, тобто для щільно забудованого простору, де відсутні зелені насадження. Отождження архітектури з людським органом (легенями) у цьому проєкті полягає не тільки в морфологічній схожості, але, що важливо, і в подібності «фізіологічної» функції – диханні, адже всередині конструкції передбачено висадку дерев, що виробляють кисень (Czerwińska, 2017: 109). Отже, концепція «Кисневих веж» привертає увагу до основної проблеми сучасних міст – забрудненого повітря. Це також намагання вирішити проблему реінтеграції людини у навколишнє середовище, щоб згладити її відірваність від світу природи.

Загалом, описані вище проєкти Я. Козакевича не є архітектурними проєктами для втілення. Вони створені не для практичного використання, а задля демонстрації однієї з теоретичних концепцій автора. До них польськими мистецтвознавцями застосовується поняття «анархітектура», яке можна трактувати як «архітектура в опозиції» (Wojtkiewicz, 2019). Таку «архітектуру» не можна виміряти загальноприйнятою суспільною користістю. Ці концепти митця можуть бути використаними для того, щоб поживавити архітектурний дискурс (Sembrzyńska).

Сам митець наголошував: «Віртуальний проєкт створюється з метою викликати дискусію щодо проблем, які часто ігнорують. Люди дійсно

Іл. 3. Ярослав Козакевич, Брюге, 2018, Трієнале, Німеччина, сталь, парусина

радо висловлюють свої думки, починають дивуватися і розглядати різні можливості. Адже це їхній простір, їхній дім» (Кажа, 2008: 9). На запитання про те, що деякі його твори ніколи не будуть втілені у міському просторі Я. Козакевич відповів: «Хоча більшість моїх проєктів віртуальні, але якщо вони змушують людей задуматися – вони стають реальними» (Кажа 2008: 9).

Зазначимо також, що проєкт «Анатомія простору» ставить питання про майбутнє архітектури. Хорошим прикладом такої візії є «Брюг» (Іл. 3) – ефемерна специфічна конструкція, що межує з архітектурою та інсталяційним мистецтвом, яку художник спроектував для Архітектурного Трієнале в Брюгге-2018 (Polish Institut). Темою трієнале того року вибрали концепцію «Рідкого міста», адже бельгійське містечко Брюгге славиться своїми численними каналами.

Концепт мосту «Брюг» Козакевича різко відрізняється від численних мостів історичного Брюге. Замість цегли та бруківки художник використав металеві профілі, на яких закріплені трикутні полотнища, що нагадують вітрила корабля. Загалом, при побудові конструкції була використана унікальна пропорційна система – лінії химерного мосту перетинаються в тих самих точках, які співвідносяться із отворами двох людських облич, що поступово наближаються одне до одного (Polish Institut). Цей міст також слугує геометричною метафорою як зустрічі двох людей, так і зустрічі майбутнього з минулим. Насправді «Брюг» не має продовження з іншого боку – він виводить лише

на маленьку галявину зі скульптурою Ніоби. Це скоріше символічний міст перекинтий між архітектурою минулого та архітектурою завтрашнього дня (Sembrzyńska).

У багатьох проєктах Я. Козакевича відображено роздуми про місце людини у світі природи, як наприклад у його проєкті 1998 р. «Пейзажі». Цей задум митця полягав у тому, щоб розмістити на земній поверхні десять об'єктів, що співвідносяться з отворами на людському тілі. Проєкт мав бути реалізований у вигляді великих земляних насипів, які б відтворювали у збільшеному вигляді частини тіла людини. Одночасно кожен з цих об'єктів мав бути пов'язаним із планетою сонячної системи (Borkowski).

Майже всі проєкти Я. Козакевича так і залишаються схемами та макетами. Але проєкт «Пейзажі» частково був реалізований. У 2003 році у Німеччині відбувся міжнародний конкурс на кращу ідею щодо облаштування культурно-рекреаційної зони із 27 штучних озер, спаплюженої відкритими розробками бурого вугілля. Необхідно було створити художній проєкт, який міг би максимально гармонійно поєднати пейзаж із працюючою електростанцією (Gorzdek, 2008). Конкурс виграв Я. Козакевич, котрий запропонував відтворити на вказаному місці частину свого проєкту «Пейзажі», а саме, земляну скульптуру у формі вуха під назвою «Марс» (Іл. 4). Її розмір – 350-250-18м. Скульптуру оточує амфітеатр, розрахований на 270 глядачів, а вся ця конструкція поєднала в собі функції парку та туристичного об'єкта.

Іл. 4. Ярослав Козакевич, Проєкт «Марс», 2003–2007, земляна скульптура, Боксберг, Німеччина

За уваленнями Я. Козакевича монументальний масштаб «Марсу» дає можливість кинути виклик традиційним відносинам між витвором мистецтва та глядачем (Kozakiewicz, 2018: 67). Це не об'єкт, який можна оглянути одним поглядом чи милуватися на відстані, а скоріше місце, яке відчувається саме зсередини, коли знаходишся в його просторі. Проєкт «Марс» підпорядкований природному середовищу і відтворює особливості місцевого ландшафту. Його зовнішній вигляд залежить від зміни пір року. Таким чином, у цій концепції штучне та рукотворне нерозривно пов'язано з природним.

Я. Козакевич спробував свої сили і в якості режисера. У своїх документально-фантастичних фільмах («Natura (do) mieszkania», «Rewolucja») художник показує наслідки непродуманої людської діяльності, намагаючись залучити людей до дискусії щодо озеленення бетонних міст (Markowska, 2011: 100).

Одна із останніх робіт Я. Козакевича – художня концепція та сценографія до вистави «Боже-ственна комедія» у варшавському театрі «Лялька», прем'єра якої відбулася 4 грудня 2021 року. Вистава була присвячена 700-річчю від дати смерті Данте Аліґ'єрі, а сама інтерпретація заснована на оригінальному творі Ярослава Миколаєвського – останнього перекладача «Боже-ственной комедії» польською мовою.

Дійство було незвичним, адже у виставі співіснували три плани: актори, ляльки та мультимедіа. Все це об'єднали, щоб створити гармонійне ціле, в якому головний персонаж – підліток Данте. Режисер вистави, разом із художником Я. Козакевичем, шукали відповідь на питання як показати Пекло, Чистилище та Рай сьогодні. Я. Козакевич запропонував інтерпретаційні посилання до природи та екології. Так Пекло перетворилося на спалений ліс, чистилище на танучі айсберги, а рай – на райські зелені пагорби (Kilian). Режисер постановки Я. Кіліан зазначав: «Ми ведемо нашого героя через пекло, чистилище і рай. Але насправді, як і у поемі Данте, це подорож у себе, спроба знайти гармонію у своїй хиткій підліткової голові» (Janikowski).

Варто також згадати персональну виставку митця, що відбулася на початку цього року (15.01.22 – 13.02.22) у Центрі польської скульптури

в Оронсько під назвою «Розгалужені конструкції. Дослідження потоку». Ця виставка є продовженням пошуків митця, що тривають вже понад два десятиліття і досліджують природу взаємовідносин між людським тілом та його оточенням. Виставку «...можна розглядати як приватну лабораторію художника, в якій скульптури служать експериментальними моделями для розвитку нових стосунків. Об'єктом дослідження, однак, є не органічна природа і не геометрія окремих компонентів скульптур, а хід процесу, що відбувається через їх поєднання – сила, яка вибудовує зв'язки між істотами та формує правила їхнього взаємного існування» (Struktury). Ядром експозиції є серія малих скульптур, при виконанні яких Козакевич використав не тільки геометричні пропорції, але також врахував загальні канони побудови людського тіла. Із прямих ліній, що з'єднують очі, рот, вуха і ніс, статеві органи, анус і пупок, утворився геометричний знак, що позначає людину як істоту. Цю ідею художник розробив спочатку у численних рисунках, які також представлені на виставці.

Висновки. Безсумнівно, сучасне мистецтво важче піддається розумінню для широкого загалу. Адже люди звикли до усталених канонів, орієнтуються на відомі їм картини та напрямки в мистецтві, а людська пам'ять досить консервативна. Щоб створити нове, сучасний художник має провокувати, дивувати, наражатись на критику. Головне – щоб глядачі не залишались байдужими. Через діалог нового й традиційного і постає сучасне мистецтво.

Роботи Я. Козакевича є сучасними і дають змогу переосмислити традиційні підходи до архітектури. Автор створює концепції, які, як і в епоху Відродження, покликані відобразити цілісний світ і місце людини в ньому. Його концепція «Геометрії інтер'єру» підводить до розуміння того, що людина цілісно інтегрована з простором, в якому вона живе, а в «Анатомії космосу» автор бачить людину вже як соціальну істоту. Можна припустити, що зусиллями таких концептуалістів як Я. Козакевич зароджується майбутнє мистецтво, в якому не буде виразного поділу між його різними видами й основною ознакою якого стане можливість відобразити людську сутність у найрізноманітніших проявах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A work by Jarosław Kozakiewicz at the Bruges Triennale. Polish Institute Brussels: website .URL: <https://instytutpolski.pl/brussels/en/2018/05/05/a-work-by-jaroslaw-kozakiewicz-at-the-bruges-triennale> (дата звернення: 29.03.2022).
2. Borkowski G. et al. Nowe zjawiska w sztuce polskiej po 2000. Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski. Warszawa 2007. 263 s.
3. Cembrzyńska P. Jarosław Kozakiewicz. Culture: website. URL: <https://culture.pl/pl/tworca/jaroslawkozakiewicz/> (дата звернення: 12.01.2022)

4. Cymer A. Polska na weneckim Biennale Architektury. Culture: website. URL: <https://culture.pl/pl/artykul/polska-na-weneckim-biennale-architektury> (дата звернення: 19.02.2022)
5. Czerwińska K. Sztuka jako narzędzie budowania relacji między człowiekiem a naturą. «*Studia Etnologiczne I Antropologiczne*», № 1, 2017. URL: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/19374/1/Czerwinska_sztuka_jako_narzedzie_budowania.pdf/ (дата звернення: 27.01.2022)
6. Gorządek E. Jarosław Kozakiewicz, Projekt Mars., 2008. Culture: website. URL: <https://culture.pl/pl/dzielo/jaroslaw-kozakiewicz-projektmars/> (дата звернення: 27.01.2022)
7. Janikowski G. Premiera «Boskiej komedii» w reż. J. Kiliana w warszawskim Teatrze Lalka – w sobotę. Dzieje: website. URL: <https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/premiera-boskiej-komedii-w-rez-j-kiliana-w-warszawskim-teatrze-lalka-w-sobote/> (дата звернення: 07.01.2022)
8. Kaja R. Wzajemne przenikanie architektury i rzeźby we współczesnych koncepcjach kształtowania przestrzeni publicznej. Konferencja 17-18.11.2008. URL: https://zbrojowniasztuki.pl/pliki/9f34af51baa50bcabdb4ef7f6_42fdbb1/zeszyt-wydawniczy-nr-1-2010.pdf/ (дата звернення: 27.01.2022)
9. Kilian J. W grudniu w Teatrze Lalka premiera "Boskiej komedii". E-teatr: website. URL: <https://e-teatr.pl/warszawa-w-grudniu-w-teatrze-lalka-premiera-boskiej-komedii-18933/> (дата звернення: 17.02.2022)
10. Kozakiewicz J. Architektura krytyczna: strategie projektowe i praktyki artystyczne Jarosława Kozakiewicza wobec skutków nadmiernej industrializacji i przestrzennej urbanizacji. Warszawa. 2018. URL: https://fairdesign.asp.waw.pl/wpcontent/uploads/2021/02/FAIR_BOOK_EXCESS_2018_EBOOK.pdf/ (дата звернення: 25.01.2022)
11. Kozakiewicz J. Subiektywne mikrokosmologies. Zachęta: website. URL: <https://zacheta.art.pl/public/upload/mediateka/pdf/591467060bd19.pdf/> (дата звернення: 15.02.2022)
12. Markowska A. Dlaczego artyści hodują rośliny? *Quart*, Nr 2(20)/2011. URL: https://quart.uni.wroc.pl/pdf/20/quart20_Markowska.pdf/ (дата звернення: 16.12.2021)
13. Rykwert J. Kwestia ciała. Warszawa: Zachęta: website. URL: https://zacheta.art.pl/public/upload/download/Jaroslaw%20Kozakiewicz%20_magazyn%20ZACHETA%20maj-czerwiec%202017.pdf/ (дата звернення: 13.02.2022)
14. Struktury rozgałęzione. Studium przepływu. Jarosław Kozakiewicz. Rzeźba-oronsko: website. URL: <https://rzezba-oronsko.pl/wystawy/struktury-rozgalezione-studium-przeplywu/> (дата звернення: 27.01.2022)
15. Wojtkiewicz O. Architektura w opozycji – obiekt estetycznej adoracji. Ownetic: website. URL: <https://ownetic.com/magazyn/2013/ola-wojtkiewicz-zuzanna-sokolowska-architektura-w-opozycji-obiekt-estetycznej-adoracji/> (дата звернення: 04.02.2022)
16. XX + XXI wiek. Galeria Sztuki Polskiej. Muzeum Narodowe w Krakowie. 2021. 376 s.

REFERENCES

1. A work by Jarosław Kozakiewicz at the Bruges Triennale. Polish Institute Brussels: website. URL: <https://instytutpolski.pl/brussels/en/2018/05/05/a-work-by-jaroslaw-kozakiewicz-at-the-bruges-triennale> (date of application: 29.03.2022) [in English].
2. Borkowski G. et al. Nowe zjawiska w sztuce polskiej po 2000 [New phenomena in Polish art after 2000] Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski. Warszawa 2007. 263 s.
3. Cembrzyńska P. Jarosław Kozakiewicz [Jarosław Kozakiewicz] URL: <https://culture.pl/pl/tworca/jaroslawkozakiewicz/> (date of application: 12.01.2022) [in Polish].
4. Cymer A. Polska na weneckim Biennale Architektury [Poland in Venice Biennale of Architecture] URL: <https://culture.pl/pl/artykul/polska-na-weneckim-biennale-architektury> (date of application: 19.02.2022) [in Polish].
5. Czerwińska K. Sztuka jako narzędzie budowania relacji między człowiekiem a naturą [Art as a tool for building a relationship between man and nature] «*Studia Etnologiczne I Antropologiczne*», 2017. URL: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/19374/1/Czerwinska_sztuka_jako_narzedzie_budowania.pdf/ (date of application: 27.01.2022) [in Polish].
6. Gorządek E. Jarosław Kozakiewicz, Projekt Mars [Jarosław Kozakiewicz, Mars project] URL: <https://culture.pl/pl/dzielo/jaroslaw-kozakiewicz-projektmars/> (date of application: 27.01.2022) [in Polish].
7. Janikowski G. Premiera «Boskiej komedii» w reż. J. Kiliana w warszawskim Teatrze Lalka [Premiere of "Divine Comedy", dir. J. Kilian at the Lalka Theater in Warsaw] URL: <https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/premiera-boskiej-komedii-w-rez-j-kiliana-w-warszawskim-teatrze-lalka-w-sobote/> (date of application: 07.01.2022) [in Polish].
8. Kaja R. Wzajemne przenikanie architektury i rzeźby we współczesnych koncepcjach kształtowania przestrzeni publicznej [Mutual penetration of architecture and sculpture in contemporary concepts of shaping public space] URL: <https://zbrojowniasztuki.pl/pliki/9f34af51baa50bcabdb4ef7f6> (date of application: 27.01.2022) [in Polish].
9. Kilian J. W grudniu w Teatrze Lalka premiera "Boskiej komedii" [In December, the premiere of "Divine Comedy" at the Lalka Theater] URL: <https://e-teatr.pl/warszawa-w-grudniu-w-teatrze-lalka-premiera-boskiej-komedii-18933/> (date of application: 17.02.2022) [in Polish].
10. Kozakiewicz J. Architektura krytyczna: strategie projektowe i praktyki artystyczne Jarosława Kozakiewicza wobec skutków nadmiernej industrializacji i przestrzennej urbanizacji [Critical Architecture: Jarosław Kozakiewicz's Design Strategies and Artistic Practices Facing the Effects of Excessive Industrialization and Spatial Urbanization] Warszawa 2018. URL: https://fairdesign.asp.waw.pl/wpcontent/uploads/2021/02/FAIR_BOOK_EXCESS_2018_EBOOK.pdf/ (date of application: 25.01.2022) [in Polish].
11. Kozakiewicz J. Subiektywne mikrokosmologies [Subjective microcosmologies] Warszawa: Zachęta, 2017. URL: <https://zacheta.art.pl/public/upload/mediateka/pdf/591467060bd19.pdf/> (date of application: 15.02.2022) [in Polish].

12. Markowska A. Dlaczego artyści hodują rośliny? [Why do artists grow plants?] Quart, Nr 2(20)/2011. URL:https://quart.uni.wroc.pl/pdf/20/quart20_Markowska.pdf/ (date of application: 16.12.2021) [in Polish].
13. Rykwert J. Kwestia ciała [The matter of the body] Warszawa: Zacheta, 2017. URL:https://zacheta.art.pl/public/upload/download/Jaroslaw%20Kozakiewicz%20_magazyn%20ZACHETA%20maj-czerwiec%202017.pdf (date of application: 13.02.2022) [in Polish].
14. Struktury rozgałęzione. Studium przepływu. Jarosław Kozakiewicz [Branched structures. A study of the flow. Jarosław Kozakiewicz] URL: <https://rzezba-oronsko.pl/wystawy/struktury-rozgalezione-studium-przeplywu> (date of application: 27.01.2022) [in Polish].
15. Wojtkiewicz O. Architektura w opozycji – obiekt estetycznej adoracji [Architecture in opposition – an object of aesthetic adoration] URL: <https://ownetic.com/magazyn/2013/ola-wojtkiewicz-zuzanna-sokolowska-architektura-w-opozycji-obiekt-estetycznej-adoracji/> (date of application: 04.02.2022) [in Polish].
16. XX + XXI wiek. Galeria Sztuki Polskiej [XX + XXI century. Polish Art Gallery] Muzeum Narodowe w Krakowie. 2021. 376 s. [in Polish].